

עלון הדרכה להוראת פרשת-השנוע
ע"פ הגליונות של נחמה ליבוביץ

298

לך-לך (תש"ל)

פרק ו"ז

בפרק זה עסקו גליונות לך-לך תשי"ב, כ"ז, כ"ט. הפעם לא עסקנו בענינים שהם עיקרי הפרק, לא בשנוי הטעם, לא ביעוד לעתיד ולא בברית ונאות הברית.

השאלה הראשונה עוסקת בענין הגדול אשר הביך רבים מחוקרי המקרא והביאם לבנות בנינים גדולים התלויים על בלימה, הוא ענין שנויי השמות האלוקיים בתורה.

קאסוטו בספרו "תורת התעודות" מקדיש כמה פרקים לענין זה בהשתדלו להסביר את השיטה לפיה נהגה התורה מדי פעם בפעם בנפתרה בשם זה או אחר (בעיקר בשם ה' או אלוקים), והנה אחדים מכלליו:

... על יסוד מה שאמרנו עד כאן, רשאים אנחנו לחשוב, שבכל מקרה ומקרה בחרה התורה באחד משני השמות לפי התוכן ולפי הכוונה, ודווקא כדלקמן: בחרה בשם ה' כשמשתקף בדבריה המושג הישראלי של האלהות, המתגשם בתמונת ה' והמתבטא במדותיו המוסכמות והמקובלות בישראל, ובייחוד באופיו המוסרי; ובחרה בשם אל ה' ים כשמשתקף בדבריה המושג המופשט של האלהות הרווח בחוגים הבין-לאומיים של בעלי ה"חכמה", מושג האל המורגש באופן כללי כיוצר העולם החומרי, כמנהיג הטבע, וכמקור החיים;

בשם ה' כשבאה לידי ביטוי אותה התפיסה הישירה והאינטואיטיבית של האלהות שהיא אופינית לאמונתו התמימה של המון העם או להתלהבותה של הרוח הזבואית; ובשם אל ה' ים כשבאה לידי ביטוי תפיסתם של הוגי הדעות המעיינים והמתבוננים על הבעיות הנשגבות של הוית העולם והאנושות; בשם ה' כשהענין קשור בידועה יותר ברורה ומשמית כביכול, במדות ה', כאילו מתוך אספקלריה מאירה, ובשם אל ה' ים כשאין הענין קשור אלא בידועה יותר כללית, יותר שטחית, יותר מעורפלת, מתוך אספקלריה שאינה מאירה; בשם ה' כשרצונה לעורר בנשמתו של הקורא או של השומע את רגש הוד רוממותה של השכינה בכל הדרה ותפארתה, ובשם אל ה' ים כשרצונה להזכיר באופן פשוט את הענין האלהי או כשהביטוי או הרעיון אינם כדאי להתקשר באופן בלתי אמצעי לשם המקודש ביותר, מפני הכבוד;

בשם ה' כשהיא מציגה לפנינו את האלהות באופיה הפרסונלי וביחס ישיר אל בני-אדם או אל הטבע, ובשם אל ה' ים כשהיא רומזת אל האלהות כאל ישות טרנסצנדנטאלית, העומדת בהחלט מעבר לעולם החומרי וממעל לו; בשם ה' כשמדובר על אלהי ישראל ביחס לעמו או לאבותיו של עמו; ובשם אל ה' ים כשמדובר על האלהות ביחס למי שאינו שייך לעם הנבחר; בשם ה' כשהתוכן שייך אל המסורת הישראלית, ובשם אל ה' ים כשהתוכן שייך אל המסורת הבין-לאומית.

לפעמים, כמובן, יקרה המקרה ששני השמות מהכללים הללו יבואו בחשבון בבת-אחת בכיוון הפוך ויתנגדו זה לזה; ואז, כפי שההגיון בותן, יכריע אותו הכלל שיהיה חשוב ביותר ביחס לכרונוס העיקרית של הכתוב הנידון. בענין עכשיו אם ועד כמה מתאימים הכתובים לכללים הללו שיצאו לנו מתוך מחקרנו. אם יתאימו, תשמט התאמה זו הוכחה ואישור לבכונות מסקנותינו, ותרשה לנו להגיע - וזה חשוב ביותר - לידי בירור הטעמים של הילוף השמות.

מובן הדבר, שבמשך הרצאה זו לא יהיה אפשר לנו לבדוק את כל הפרשיות הסיפוריות שבתורה, ואף לא את כל ספר בראשית מתחילתו ועד סופו, ולפיכך נצטרך להסתפק בדוגמות. ואולם, בכדי שזכור להגיע לידי הוכחה מכרעת, לא נבחר את דוגמותינו ממקומות שונים פה ושם, אלא נתחיל את בדיקתנו מתחילת ספר בראשית, ונמשיכנה כפי סדר הכתובים בלי שום דילוג, עד שייראה לנו שכבר ית בה ממה שיספיק להסיק ממנו מסקנות בטוחות.

לטאלה ג' אפשר להשוות את דברי רש"י לדברים ל"ב מ"ח ד"ה וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה: "בשלושה מקומות נאמר בעצם היום הזה...". ותמהו המפרשים שלא הזכיר רש"י שם כמקום רביעי גם את מקומו. ועיין לכל זה גליון האזינו תשכ"ו שאלה ב. הפעם עסקנו בשאלת העברת רש"י מדרשים ממקום שאמרוהו חז"ל למקום אחר. וזהו ענין הראוי למחשבה, שאין אצל רש"י שנויים וטטיות ממקורותיו אלא בכוונה ברורה ומתוך סיטה קבועה*.

שאלה ד' העוסקת במשמעותו של "הצחוק" שבפרקנו היא המסך של גליון לך-לך תשכ"ז. ושם הובאו פירושים רבים ושונים. השאלה איננה אם מותר לפרש אותו שרש בשני מקומות בפירושים שונים, דבר זה מובן מאליו, הרי כל מלה מקבלת את הוראתה מהקטרה, ולכן עשויה לשמש בהקשרים שונים שמוטיט שונים טאד זה מזה. אך היילטנו כאן היא: האם מותר לפרש אותה מלה בפירושים שונים גם

(עלון הדרכה לך-לך)

כשהיא באה פעמים בהקשרים כמעט שוים. הן המסיבות שבהם מתעורר צחוקו של אברהם וצחוקה של שרה דומים ביותר, בשניהם מתעורר הצחוק לשמע בשורת הולדת הבן, והמלים המתלוות אל הצחוק אף הן דומות מאד. ומהיכן לפרשן הרשות לפרש את האחד לשבח ואת השני לגנאי? יש הרוצים להצדיק את הבדלי פירושיהם בשוני שבתחילת הפסוק. -

בכור שור ד"ה ויפל אברהם על פניו ויצחק:

נפילתו והשתחוותו מוכיחים שהאמין, כי דרך הודאה הוא שמח וצחק והודה והשתחוה. ואמר: כמה נס גדול, וכמה טובה בכללה, שמשנה סדרו של עולם עלי לטובה.

כלומר: התנועות המלוות את הצחוק הן מעילות על כוונתו. וכן אומר אבן-כספי בדברו על הפסוק המתמיה במד' כ"ב כ' "לוב לך אתם" (שאחריו באמר "ויחר אף ה' כי הולך הוא").

טירת כסף עמ' 163:

שהדבור במלותיו אפשר שישתנה ענינו אל ההפך לפי הוראתו ולפי המדבר, כמו שיש רבים מזה המין בספרי המקרא גם כן, על דרך משל כאמרו (שמואל א' י"א) "שאל ימלך עלינו"...

אלא שההבדל בין אבן-כספי לבין בעל העקידה אינו רק בשאלה זו, היש הבדל בין צחוק לצחוק, כי אם בשאלת הערכת הספק וברצון לחקור ולשאל - היש לדרשו לזכות או - במסיבות מטוימות - לחובה?

נחמה ליבוביץ .

* ועיין מאמרי: דרכו של רש"י בהבאת מדרשים בפירושו לתורה. (ההסדרות הציונית, המח' לחנוך ולתרבות תורניים בגולה, ירושלים תשכ"ט).